Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ХАБАРШЫСЫ.
ISSN: 2616-6895. eISSN: 2663-2497

**ПСИХОЛОГИЯ СЕРИЯСЫ/
PSYCHOLOGY SERIES / СЕРИЯ ПСИХОЛОГИЯ**

ХҒТАР 15.41.49
DOI: https://doi.org/10.32523/2616-6895-2024-148-3-253-272
Ғылыми мақала

Психологиядағы сиблингтік қатынастарды зерттеулерге шолу

Қ.М. Муса[1], М.П. Кабакова[1], С.Қ. Бердібаева[1], З.М. Садвакасова[1], Ә.Қ. Байздрахманова[2]

[1]*Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы, Қазақстан*
[2]*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан*

(E-mail: kundyz2@mail.ru, pobedovna_70@mail.ru)

Аңдатпа. Сиблингтер арасындағы қатынастар адам өміріндегі ең ұзақ, әрі маңызды қатынас болып табылады. Бала өмірге келген отбасы оның дамуының әлеуметтік жағдайы болып табылады. Демек бала өз ата-анасымен бірге өз сиблингтерімен қарым-қатынас жасау үстінде дамып, жетіледі. Оның адамның дамуына, тұлғалық қалыптасуына әсерін әлемде өте көп ғалымдар зерттеген. Бүгінгі күнге дейінгі психология ғылымындағы сиблингтік қатынастарды зерттеулерге шолу «сиблинг» ұғымына түсініктеме беруден басталып, психологиялық бағыттардағы сиблингтер арасындағы қатынастар түсініктеріне тоқталумен жалғасады. Одан кейін шетелдік, ресейлік және отандық психология ғылымындағы осы бағыттағы зерттеулерге талдау жасалды. Сиблингтік қатынастар адам өмірінің түрлі кезеңінде әртүрлі сипатта болуы мүмкін, оған әсер ететін факторлар да сан алуан. Сиблингтер өздерінің отбасындағы туылу ретіне байланысты белгілі-бір позицияға ие болады. Ол позиция сиблингтің дамуына және тұлғалық қалыптасуына, тіпті өмірде қол жеткізетін жетістіктеріне де әсер етеді. Әрине, сонымен қатар сиблингтердің жынысы да бұл жағдайда маңызды рөл атқарады. Мақалада сиблингтердің арасындағы қатынастарға отбасындағы тәрбиенің ерекшелігі, анаға баланың бауыр басуы мен сиблингтердің аналарының бар болуы қалай әсер ететіндігі қарастырылған. Сонымен бірге, сиблингтердің бірінде физикалық немесе психикалық ауру болған жағдайдағы олардың өзара қатынастары да талқыланған.

Түйін сөздер: сиблингтер, сиблингтік қатынастар, отбасылық қарым-қатынас, дамудың әлеуметтік жағдайы, сиблингтің позициясы, тұлғалық даму.

Түсті: 04.06.2024; Жөнделді: 25.07.2024; Мақұлданды: 22.08.2024; Онлайн қолжетімді: 25.09.2024

Кіріспе

Отбасы бала дамуына әсер ететін негізгі әлеуметтік институттардың бірі болып табылады. Жүйелік бағыт бойынша, отбасының үш түрлі жүйе ішілік бөліктері бар, олар: ерлі-зайыптылар, ата-ана – бала, сиблингтер [1]. Отбасының аясында балалар ата-аналарымен, сондай-ақ өзара қарым-қатынасқа түседі, осылайша сиблингтік қатынастар қалыптасады. Сиблингтік қатынастар, басқаша бауырлар арасындағы қатынастар баланың психологиялық және әлеуметтік дамуында маңызды рөл атқарады.

Сиблингтер – бұл ата-анасы бір балалар. Тағы «жартылай сиблинг» деген де ұғым бар, ол ата-аналарының тек біреуі ғана биологиялық ортақ ата-ана болған жағдайда қолданылады [2]. Психологияда кең қолданысқа енген бұл ұғым, балалардың жынысын, туылу ретін бөліп жармай-ақ, жалпы бір отбасындағы балаларды белгілеу үшін пайдаланылады.

Психологияға «сиблингтер» деген түсінікті XIX ғасырда алғаш Ф. Гальтон мен А. Адлер енгізген болатын. Екеуі де отбасындағы баланың туылу реті, басқаша айтқанда баланың позициясы, оның тұлғалық дамуына, өмірлік жетістіктеріне әсер ететіндігін дәлелдеуге тырысқан [3].

Қазақ тілінде «сиблинг» деген сөз жоқ, бұл бізге шет тілден келген сөздер қатарынан (ағылш. siblings), оған мағынасы жағынан жақын сөз «бауыр» сөзі. Түсіндірме сөздікте «Бауыр. 1. Бірге туған қандас, ағайындас, туысқан адамдар. 2. Бір әкеден туған ағайынды адамдар. 3. Әйел адамның кіші інісі. 4. Жамағайын, жақын адам, туысқан. Бауыр санады. Жақын тұтты. Бауыр тұтты [көрді]. Жақын тартты, қимас туысындай көрді» деп ұсынылған [4]. Алайда қолданыста көбінесе, «бауыр» сөзін бір отбасындағы ұл балаларға қатысты пайдаланылады, сондықтан бауыр сөзі сиблинг ұғымын толыққанды қамтымауы мүмкін. Осы себептен сиблингтердің қатынастарын зерттеу жұмыстарына талдау жасау барысында, барынша түсінікті болу үшін осы «сиблинг» ұғымын қолданатын боламыз.

Сиблингтер арасындағы байланыс – бұл күрделі, әрі динамикалық қатынастар, олар әрбір адамның өміріне өте қатты әсер етуі мүмкін. Сиблингтер арасындағы қатынастардың тұлғалық дамудың түрлі аспектілеріне, соның ішінде әлеуметтік, эмоциялық және психологиялық әл-ауқатқа әсерін ашып көрсететін, бірқатар зерттеулер бар.

Мақаланың мақсаты – сиблингтік қатынастар бойынша шетелдік, ресейлік және қазақстандық зерттеулерге шолу жасау.

Негізгі материал

Сиблингтер қатынастарының тұлғаның дамуына әсер ету мәселесін зерттеуде *психоанализдік* бағыттағы тұжырымдамалардың алатын орны ерекше. Ол зерттеулер тұлғалық дамудағы сиблингтік қатынастардың рөлін айқындауға алғаш қадам жасаған болатын. Баланың туылу реті, отбасындағы бала саны, сиблингтердің жыныстары, балалардың арасындағы жастық айырмашылықтары баланың психологиялық позициясына әсер етеді, ал ол өз кезегінде тұлғалық қырларға, қабілеттерге, мектептегі оқу

ISSN: 2616-6895. eISSN: 2663-2497

сапасына, құрдастармен байланысқа, болашақтағы үлкен өмірге де әсер ететіндігі талқыланған [5].

Классикалық психоанализде басқа бағыттардан бұрын бала мен ана арасындағы өзара байланыс қарастырылған болатын. З. Фрейд баланың қажеттіліктері мен туа берілген құмарлықтарын қанағаттандыруға, ләззат алуға ұмтылыстары либидодан бастау алады деп есептеген. Сондай-ақ ол баланың дұрыс дамуындағы ананың басты рөлін, баланың кейінгі тұлғалық және психикалық дамуы үшін оның анасына бауыр басуының маңыздылығын атап көрсеткен. Алайда З. Фрейд өз қорытындыларын тікелей бақылау жүргізу арқылы емес, үлкендерді ретроспективті талдау барысында жасағандығы белгілі [6].

Индивидуалды психология бағытында А. Адлер баланың отбасылық иерархияда алатын орны, атқаратын рөлі оның болашақтағы ересек өміріне түбегейлі әсер ететіндігін нақтылаған [7]. Сиблингтер динамикасын отбасылық өмірдің, тұлғалық дамудың орталығы ретінде қарастырып, Адлер оны өзінің индивидуалды психология теориясын да ұсынған. Ол әлеуметтік салыстыру мен отбасындағы биліктің ерекшеліктері, сиблингтердің арасындағы бәсекелестік тұлғалық дамуға міндетті түрде әсер етеді. Осы бәсекелестіктен сиблингтер түрлі бағыттарды таңдап, әртүрлі қасиеттер, дағдылар қалыптастырады. Адлердің теориясы өте көп сынға алынғанымен, кейінгі жылдарда оның психологиялық бейімделудегі сиблингтік динамиканың маңыздылығы туралы болжамы дәлелденген [8].

Аналитикалық психологияда К.Г. Юнгті де сиблингтердің туылу реті қызықтырған болатын. Алайда ол баланың өмірге келу реті емес, ата-ана қалыптастыратын отбасылық атмосфераның мағыздылығын айтады [9].

Көп жағдайда балалар өз сиблингтерімен бірге өседі және олардың бірге өткізетін уақыттары да көп [10, 11]. Бір отбасындағы сиблингтердің ортақ байланыстары бар, осы қайталанбас өзара байланыстар баланың дамуына міндетті түрде әсер етеді [12].

М. Руфо балалар мен ата-аналардың және сиблингтердің қарым-қатынастарын салыстырған болатын. Нәтижесінде, ол сиблингтердің қатынастарына қарағанда балалар мен ата-ана қарым-қатынастары ұзақтығы қысқа болатындығын айтып кеткен болатын [13].

Ресейлік зерттеуші М. Кузьмина көптеген жылдар бойы жалғасатын қатынастарға саналуан факторлар әсер ететіні белгілі екендігін айта келіп, сиблингтік қатынастардың ерекшелігі - ол жабық жүйеде басталады, онда баланың өз сиблингінің жынысы қандай болатынын және ата-анасынан қанша көңіл бөлетінін таңдау мүмкіндігі жоқ, деп түйіндеген. Сонымен қатар, сиблингтік қатынастар ортақ ата-аналардың, тұрғылықты жерінің және қоршаған ортаның болуына негізделген [14].

Жоғарыда айтылып өткендей, отбасылық өмірде қазіргі таңда күннен күнге өсіп келе жатқан ажырасу мәселесі де сиблингтердің қатынастарына өте қатты әсер етеді. Тек ажырасу ғана емес, оның салдарынан туындауы мүмкін қайта отбасын құру бір отбасында бір ата-анадан туылмаған немесе ата-аналарының тек біреуі ғана ортақ сиблингтердің қатынастарын зерттеу қажеттігін туындатып отыр. McHale et al. ұсынған АҚШ-тағы 2010 жылғы мәліметтер бойынша 10%-дан астам отбасыларда туған емес немесе асырап

алынған сиблингтердің бірге өмір сүріп жатқандығын білдіреді, бұл ажырасулардың, қайта некеге отырудың және бірнеше партнерлерден бала туу жағдайларының салдары болып табылады [15].

McHale және оның әріптестері, құрылымдық айнымалылармен жүргізілген ғылыми жұмыстар, бәсекелестік, жекелеген қатынастар немесе қорларды тарату секілді сибингтердің жағдайларын түсіндіреді деп есептелген әлеуметтік және психологиялық процестер тікелей өлшенбеген деген қорытынды жасаған [15].

D.P. Irish отбасындағы сиблингтердің жағдайы, ары қарайғы өмір бойына адамның жеке басының дамуы мен түрлі өзгерістерге бейімделуге икемділігіне әсер етеді, деп атап көрсеткен. Баланың даму, жетілу барысында, тұлға ретінде дұрыс қалыптасуында сиблингтердің ара қатынасы маңызды орын алатындығын ескерсек, осы мәселе бойынша эмпирикалық зерттеулердің жеткіліксіздігі байқалады, деген. Сол кезеңде зерттеушілердің назары көбіне ата-ана мен бала арасындағы қатынастарға шоғырланған, ал сиблингтердің өзара қатынастары зерттеушілердің назарынан тыс қалып қойған [16].

1990-2011 жылдар аралығында жүргізілген зерттеу жұмыстарына талдау жасау барысында McHale өзінің әріптестерімен бірге ата-ананың тәрбиесі, некедегі жұбайлардың өзара қарым-қатынастары және әртүрлі жастағы балалардың құрдастарымен қатынастары сиблингтердің арасындағы қатынастарға қарағанда көбірек зерттелгендігін айтып кеткен болатын [15]. K.J. Conger мен L.F. Kramer сияқты, ата-аналардың және сиблингтердің арасындағы қатынастарды, байланыстарды жүйелі түрде зерттегендер де болды [17].

Алайда көбінде осы бағыттағы зерттеулер сиблингтердің және бір отбасындағы балалардың арасындағы қатынастардың дамуына ата-аналардың тәрбиелеу ерекшеліктері әсер ететіндігін көрсетеді [18, 19].

Ерте балалық шақта және ересек өмірдегі индивидуалды мінездемелерді шарттандыратын тұлғалық дамудағы туылу ретінің маңыздылығын дәлелдеген зерттеулер бар (Ф. Гальтон (1874), А. Йодер (1894), А. Эллис (1904), А. Адлер (1927), В. Томан (1959)) [5]. Ф. Гальтон сиблингтердің арақатынасын биографияларға талдау жасау арқылы зерттеп, тұңғыш балалардың өмірде жақсы жетістіктерге жету мүмкіндіктерінің басым болуын олардың тұңғыш балалардың құқықтары мен оларға жүктелетін жауапкершіліктермен байланыстырған [20].

Сонымен қатар, баланың өмірге келу реті, басқаша сиблингтің орны оның ақылой қалыптасуына, әлеуметтік, ғылыми, саяси жетістіктеріне, Мен-концепциясына, коммуникативті сауаттылығына, тіпті девиацияның пайда болу ықтималдығына да әсер ететіндігі көптеген зерттеулерде дәлелденген [7, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29].

Осы мәселе тұрғысында зерттеулердің бағыты XX ғасырдың екінші жартысында сиблингтердің жыныстық ерекшеліктері жағына ойысты [30, 31]. Олар сиблингтердің арасында жыныстық орналасу ата-аналар басқарып, реттеп отыратын жынысқа байланысты айрықша қатынастардың және сиблингтердің өздерінің бір-бірімен тікелей қарым-қатынастарының арқасында қалыптасады деген қорытынды жасаған болатын.

1956 жылы жүргізілген *H. Koch* зерттеулерінде баланың үлкендерге байланысты бағдарлары, дос таңдауы, әдеттері, эмоциялық аттитюдтары олардың сиблингтерінің

ерекшеліктеріне байланысты екендігі анықталған [31]. Отбасылық жағдайдың, яғни дамудың әлеуметтік жағдайының бала дамуына қалай әсер ететіндігін анықтауға бағытталған зерттеулер де бар [32, 33, 34].

Соңғы жылдардағы зерттеулерде де сиблингтік қатынастардың тұлғалық қалыптасуға, үйдегі тұлғааралық қатынастар жүйесіне және олардың өз жанындағылармен қарым-қатынасына әсері, сондай-ақ оның жыныстық бірдейлікпен, ақыл-ой қабілеттері мен тұлғалық ерекшеліктермен байланысы зерттелінген [35, 36, 37].

R.B. Zajonc пен G.B. Markus отбасының жалпы интеллектуалды деңгейі, ондағы балалардың санымен, олардың жас айырмашылықтарымен және олардың өз сиблингтерін оқыту мен олардан үйрену мүмкіндіктерімен анықталатын қызмет деп пайымдаған болатын [22].

C.C. Piotrowski мектеп жасындағы сиблингтерді зерттеп, бір-бірінен алыста жүрген сиблингтердің бір-біріне деген жылуы, аналарының позитиві төмен, негативі жоғары болса, бұл олардың жоғары просоциалды мінез-құлықтарымен байланысты болатындығын айқындаған. Жастары жағынан жақын сиблингтерде бұл ерекшелік байқалмаған. Автор сиблингтер арасындағы қатынастардың динамикасы және сол қатынастардағы рөлдер баланың просоциалды дамуында шешуші рөл атқарады деген қорытынды жасаған [38].

Жасөспірімдік кезеңге дейін сиблингтер қарым-қатынас бойынша ең көп таралған серіктестер болып қала береді, өйткені мектептен тыс уақытта бауырлар көп уақытты бірге өткізеді. A.C. Jensen және оның авторластары жасөспірімдік және жастық шақтағы сиблингтік әртүрлі қатынастарды талдап шыққан [39].

Z. Stoneman отбасындағы балалардың бірі мүгедек болған жағдайдағы сиблингтер арасындағы тұлғааралық қатынастар қарастырылған әдебиеттерге өзінің шолуында зерттеулерде көбіне сиблингтердің бір-біріне деген жылуы және жағымды бағдарлары, балалар жұптарындағы конфликтілер салыстырылатындығын атап көрсеткен. Сиблингтердің өздеріне алатын әлеуметтік рөлдері, рөлдік қатынастардың дамуы, отбасылық контекстегі сиблингтер қатынастарының дамуы және ата-ана назарының тек бір балаға шоғырлануы олардың өзара қатынастарына қалай әсер ететіндігі мәселелері толыққанды талданған [40].

Сиблингтік қатынастарды ғылыми зерттеу жұмыстарының арасында сиблингтердің бірі психикалық немесе физикалық ақауы бар болған жағдайдағы қарым-қатынас ерекшеліктері де зерттелген. T. Araten-Bergman, C. Bigby қытай және ағылшын тіліндегі ұсынылған зерттеу жұмыстарына талдау жүргізіп, сиблингтердің бірінде ақыл-ой кемістігі болғандағы қытай қоғамындағы сиблингтердің қатынастарын тұжырымдаған [41].

D.R. Samek пен M.A. Rueter отбасындағы қарым-қатынас, сиблингтердің жақындығы мен бағып алушы модельдерінің өзара байланысын қарастырып, қазіргі таңдағы сиблингтік қатынастардың саналуандығына назар аударды. Сиблингтер генетикалық тұрғыда, қаны бір туыстар ғана емес, сондай-ақ туыстық жақындығы жоқ адамдар да болуы мүмкін. Авторлар сиблингтер арасындағы жақындықтың отбасында қалай ынталандырылатындығын зерттеулердің аз екенін айта келе, егер отбасында

ISSN: 2616-6895. eISSN: 2663-2497

сиблингтердің өзара сөйлесуіне және конформизмге баса назар аударылса, ондай отбасындағы сиблингтердің өте жақын болатындығын дәлелдеген. Бағып алынған баланың жасы мен жынысы эмоциялық және мінез-құлықтық жақындыққа әсер ететіндігі айқындалды [42].

G.H. Brody, S. Kim, V.M. Murry және A.C. Brown сиблингтік қатынастарға түсетін балалардың өздерінің тұлғалық ерекшеліктері туралы да ұмытпау керектігін еске салады. Олардың арасында қалыптасатын ерекше қатынастарға ата-ананың да әсері бар екендігі сөзсіз. Ата-аналар балаларына бір-бірімен қалай дұрыс қарым-қатынас жасау керектігін айтып, түсіндіріп және түзетіп отырады, сонымен қатар отбасындағы үлкендердің өзара қатынастары мен олардың әрқайсысының балаға деген қатынасы да үлкен әсер етеді [43].

Ресейлік психологтардың ересек сиблингтік қатынастар мәселесін зерттеу жұмыстары өте аз деп есептейді О.В. Алмазова (И.Е. Козлова, О.А. Карабанова, А.В. Черников, Н.М. Зырянова, Ю.Д. Черткова, Н.В. Каленова, Н.В. Лукьянченко және т.б.). Бұл зерттеулер көбінесе сиблингтерді тәрбиелеу мәселесіне және туылу реті бойынша сиблингтердің жеке ерекшеліктеріне көбірек тоқталған екен [44].

О.В. Баскаева жасаған талдауында, зерттеулердің бағыты бұрын туылу ретіне, сиблингтердің жыныстары мен араларындағы жастық айырмашылыққа бағытталған болса, енді зерттеушілерді сиблингтердің тұлғалық ерекшеліктері қызықтыра бастағандығын айтады [45].

Зерттеу жұмыстарындағы қолданылатын әдістерге келсек, ертеректегі жұмыстар сандық зерттеу әдістеріне басымдық берген, алайда кейбір зерттеулерде олармен қатар бақылау әдісі пайдаланылған екен. Кейінгі зерттеулерде ғылымдағы аралас әдістер тәсілі қолданылғандығын көруге болады, яғни сұрақтамалар мен анкеталарға қоса зерттеушілер бақылау, проективті әдістер және т.б. сапалық талдау жасауға бағытталған әдістерді көбірек қолдануда.

Мәселенің Қазақстандағы зерттелуіне келсек, диссертациялық жұмыс деңгейінде сиблингтер қатынастарын зерттеген жұмыстар мүлдем жоқ деуге болады. Алайда сиблингтік қатынастарды қарастырған зерттеу жұмыстары бар. Солардың бірі, Г.А. Қасен мен З.Б. Мадалиева, олар сиблингтік қатынастардың тұлғалық дамуға әсеріне ғылыми талдау жасаған. Баланың туылу ретінің индивидтің дамуына шын мәнісінде әсер ететіндігін дәлелдеген авторлар, бұл мәселенің біздің елімізде әлі де жан-жақты зерттелуі тиіс деп санайды [5].

В.В. Бойко (1980), Т.П. Гаврилова (1981), В.Н. Дружинин (1996), Р. Зидер (1997), И.С. Кон (1989), Л.Ф. Обухова (1999), В.К. Шабельников (2003) және т.б. көптеген ресейлік және отандық ғалымдар отбасының дәстүрлі формалары өзгеріп келе жатқандығын атап көрсеткен. Атап айтқанда, олар заңды некеге тұрудың маңыздылығы өзгергендігін, ата-анамен, туған-туыстармен қатынастар әлсірегендігін, сонымен қатар адамдар некелік, сексуалды және репродуктивті, өзін сақтау мінез-құлықтарын бөліп қарастыра бастағанын көрсеткен [46].

С.М. Абрамзон (1957), В.В.Вострова (1956), Л.Н. Гумилев (1993), Н. Джандильдин (1971), Н.А. Кисляков (1969), А.Т. Малаева (1995), Э.А. Масанов (1966), Н.Э. Масанов

ISSN: 2616-6895. eISSN: 2663-2497

(1996), В.К.Шабельников (2002) және т.б. қазақ отбасы ғасырлар бойы қалыптасқан өзінің дәстүрлі типімен ерекшеленетіндігін атап көрсеткен. Қазақ отбасындағы қатаң сақталып, ғасырдан ғасырға, атадан балаға беріліп келе жатқан өте жақын туыстық қатынастарды атап көрсеткен, және баланың туылу ретіне байланысты қалыптасқан әр баланың атқаратын қызметтерін жіктеп көрсеткен ғылыми жұмыстар бар [46].

А.Д. Давлетова өзінің диссертациялық жұмысында, қазақ отбасыларындағы балалардың, туылу ретіне байланысты отбасы мүшелерін қабылдауда және олардың өзіндік бағалауларында айырмашылықтар бар екенін анықтаған. Сонымен қатар, қазақ отбасындағы баланың туылу реті оның отбасы мүшелерін қабылдауына әсер ететіндігі анықталған, тұңғыш балалар әкелеріне қарағанда аналарын идеалды түрде қабылдайды, ал ортаншы балалар аналарын тұңғыш балаларға қарағанда аздау идеалды қабылдайды екен. Ал әкелерін тұңғыш балалар біршама қолжетімді бейне ретінде қабылдаса, ортаншы балалар әкелерін жауапкершілігі бар адам ретінде қабылдайтындығы анықталған. Отбасындағы кенже балалар аналарын идеалды түрде қабылдайды, ал әкелерін қоғамның идеалы ретінде қабылдайды екен. Сондай-ақ, қазақ отбасындағы балалар өздерінің туылу ретіне қарамастан, өзара әрекеттестікте субъект-атқарушы позициясын ұстануға бейім болып келетіндігі де анықталған. Отбасындағы тұлға болып қалыптасып келе жатқан балалардың өзіндік бағалаулары олардың туылу ретіне байланысты болып шықты [46].

С.К. Унайбекова мен М.П. Кабакова әртүрлі, атап айтқанда, толық қанды (отбасындағы балалардың ата-аналары бір) және жартылай қанды (ата-аналарының бірі туған емес) отбасылардағы сиблингтік қатынастардың ерекшеліктерін қарастырған зерттеулерінде, толық отбасында тәрбиеленетін сиблингтерде өмірге деген қатынасты, қызығушылықтарды таңдауда ұқсастықтар бар екендігін анықтаған. Сонымен қатар, толық емес отбасындағы сиблингтермен салыстырғанда, толық отбасындағы сиблингтерде өмірлік тәжірибе және бастан өткерулер ортақ, алайда оларда басқа сиблингке билік ету ниеті кездеседі екен [47].

Қарастырылған барлық сиблингтік қатынастарды психологиялық зерттеулерді келесідей етіп кестеге уақыт кезеңі бойынша орналастырып, ұсындық (1-кесте).

Кесте 1

Сиблингтік қатынастарды шетелдік, ресейлік және отандық зерттеулер

№	Уақыт кезеңі, елі	Авторлардың аты-жөндері	Ғылымға қосқан үлесі
1	Австрия	Alfred Adler	Психологияға «сиблингтер» деген түсінікті XIX ғасырда алғаш енгізгендердің бірі болған. Баланың отбасылық иерархияда алатын орны, атқаратын рөлі оның болашақтағы ересек өміріне түбегейлі әсер ететіндігін нақтылаған. Оның психологиялық бейімделудегі сиблингтік динамиканың маңыздылығы туралы болжамы дәлелденген

2	Швейцария	Карл Густав Юнг (Jung)	Баланың өмірге келу реті емес, ата-ана қалыптастыратын отбасылық атмосфераның маңыздылығын айтады
3	1874 АҚШ	F. Galton	Психологияға «сиблингтер» деген түсінікті XIX ғасырда алғаш енгізгендердің бірі болған. Отбасында тұңғыш балалардың өмірде жақсы жетістіктерге жету мүмкіндігі басқа балаларға қарағанда басым болатынын дәлелдеуге тырысқан.
4	1956 АҚШ	F. Galton A. Anastasi	Баланың өмірге келу реті оның интеллектуалды дамуына, жетістіктеріне, өзін-өзі бағалауына әсер ететіндігін дәлелденген.
5	1956 АҚШ	H.Koch	Баланың үлкендерге байланысты бағдарлары, дос таңдауы, әдеттері, эмоциялық аттитюдтары олардың сиблингтерінің ерекшеліктеріне байланысты екендігі анықталған.
6	1959 АҚШ	O.G. Brim	Зерттеулердің бағытын сиблингтердің жыныстық ерекшеліктері жағына ойыстырған. Сиблингтердің арасында жыныстық орналасу ата-аналар басқарып, реттеп отыратын жынысқа байланысты айрықша қатынастардың және сиблингтердің өздерінің бір-бірімен тікелей қарым-қатынастарының арқасында қалыптасады деген қорытынды жасаған.
7	1963 АҚШ	S. Schachter	Сиблингтер дифференциациясының динамикасы оларды бәсекелестік пен қызғаныштан қорғайды.
8	1964 АҚШ	D.P. Irish	Зерттеушілердің назарлары көбіне ата-ана мен бала арасындағы қатынастарға шоғырланған, ал сиблингтердің өзара қатынастары зерттеушілердің назарынан тыс қалып қойған. Отбасындағы сиблингтердің жағдайы, өмір бойына адамның жеке басының дамуы мен түрлі өзгерістерге бейімделуге икемділігіне әсер етеді.
9	1973 АҚШ	H. Weiker	Туылу реті мен сырқат кезіндегі мінез-құлықтың арасындағы байланысты жастар мен қарттарды салыстыра отырып зерттеген.
10	1975 АҚШ	R.B. Zajonc, G.B. Marcus	Отбасының жалпы интеллектуалды деңгейі, ондағы балалардың санымен, олардың жас айырмашылықтарымен және олардың өз сиблингтерін оқыту мен олардан үйрену мүмкіндіктерімен анықталатын қызмет деп көрсеткен. Баланың өмірге келу реті оның ақыл-ой қалыптасуына, әлеуметтік, ғылыми, саяси жетістіктеріне әсер етеді.

11	1981 АҚШ	S. Coopersmith	Баланың өмірге келу реті оның Мен-концепция-сына әсер ететіндігі дәлелденген.
12	2001 Грузия	Z. Stoneman	Отбасындағы балалардың бірі мүгедек болған жағдайдағы сиблингтер арасындағы тұлғаара-лық қатынастар қарастырылған әдебиеттерге шолу жасаған. Сиблингтердің өздеріне алатын әлеуметтік рөлдері, рөлдік қатынастардың дамуы, отбасылық контекстегі сиблингтер қатынастарының дамуы және ата-ана назары-ның тек бір балаға шоғырлануы олардың өзара қатынастарына қалай әсер ететіндігі мәселелері толыққанды талданған.
13	2003 АҚШ	G.H. Brody, S. Kim, V.M. Murry, A.C. Brown	Зерттеу барысында сиблингтік қатынастарға түсетін балалардың тұлғалық ерекшеліктері де ескерілуі керек. Сиблингтердің қатынастарына ата-ананың да әсері бар. Ата-аналар балаларына бір-бірімен қалай дұрыс қарым-қатынас жасау керектігін айтып, түсіндіріп және түзетіп оты-рады, сонымен қатар отбасындағы үлкендердің өзара қатынастары мен олардың әрқайсысының балаға деген қатынасы да үлкен әсер етеді.
14	2004 АҚШ	R. Sanders	Көп жағдайда балалар өз сиблингтерімен бірге өседі және олардың бірге өткізетін уақыттары да көп
15	2006 Франция	М. Руфо	Сиблингтердің қатынастарына қарағанда ба-лалар мен ата-ана қарым-қатынастары қысқа болатындығын айтқан.
16	2007 АҚШ	J.J. Suitor, K. Pillemer	Сиблингтердің арасындағы қатынастардың да-муына ата-аналардың тәрбиелеу ерекшеліктері әсер ететіндігін көрсетеді.
17	2010 АҚШ	K.J. Conger, L.F. Kramer	Ата-аналардың және сиблингтердің арасындағы қатынастарды жүйелі зерттеген
18	2011 АҚШ	D.R. Samek, M.A. Rueter	Қазіргі таңдағы сиблингтік қатынастардың саналуандығына назар аударды. Сиблингтер ге-нетикалық тұрғыда, қаны бір туыстар ғана емес, сондай-ақ туыстық жақындығы жоқ адамдар да болуы мүмкін. Егер отбасында сиблингтердің өзара сөйлесуіне және конформизмге баса назар аударылса, ондай отбасындағы сиблингтердің өте жақын болатындығын дәлелдеген. Бағып алынған баланың жасы мен жынысы эмоциялық және мінез-құлықтық жақындыққа әсер ететін-дігін айқындаған.
19	2011 АҚШ	A. Milevsky	Көп жағдайда балалар өз сиблингтерімен бірге өседі және олардың бірге өткізетін уақыттары да көп.

20	2012 АҚШ	S.M. McHale, K.A. Updegraff, S.D. Whiteman	Ата-ананың тәрбиесі, некедегі жұбайлардың өзара қарым-қатынастары және әртүрлі жастағы балалардың құрдастарымен қатынастары сиблингтердің арасындағы қатынастарға қарағанда көбірек зерттелгендігін айтқан. Құрылымдық айнымалылармен жүргізілген ғылыми жұмыстар, бәсекелестік, жекелеген қатынастар немесе қорларды тарату секілді сибингтердің жағдайларын түсіндіреді деп есептелген әлеуметтік және психологиялық процестер тікелей өлшенбеген деген қорытынды жасаған.
21	2020 Австралия	T. Araten-Bergman, C. Bigby	Қытай және ағылшын тілінде ұсынылған зерттеу жұмыстарына талдау жүргізіп, сиблингтердің бірінде ақыл-ой кемістігі болғандағы қытай қоғамындағы сиблингтердің қатынастарын тұжырымдаған.
	2021 Австрия	M. Zemp, A.S. Friedrich, J. Schirl, S. Dantchev, M. Voracek, U.S. Tran	Бір отбасындағы сиблингтердің ортақ байланыстары бар, осы қайталанбас өзара байланыстар баланың дамуына міндетті түрде әсер етеді
	2022 АҚШ	A.C. Jensen, S.E. Killoren, N. Campione-Barr, J. Padilla, Bin-Bin Chen	Жасөспірімдік және жастық шақтағы сиблингтік әртүрлі қатынастарды талдап шыққан.
	2023 Канада	C.C. Piotrowski	Мектеп жасындағы сиблингтерді зерттеп, сиблингтер арасындағы қатынастардың динамикасы және сол қатынастардағы рөлдер баланың просоциалды дамуында шешуші рөл атқарады деген қорытынды жасаған.
	2023 Үндістан	A.B. Panchakshari, G.K. Siddaraju	Сиблингтердің бірінде коммуникативті бұзылыс болғандағы олардың арасындағы өзара қатынастардың ерекшеліктерін зерттеген. Сиблингтердің тіл мен сауаттылықтың дамуындағы маңызды рөл атқаратындығын дәлелдеген. Сонымен қатар, олар аутизм, ақыл-ой кемістігі және тұтығу сияқты нақты бұзылыстарға байланысты сиблингтер қатынастарының ерекшеліктерін қарастырған.
Ресей			
	1996 Ресей	Т.А. Думитрашку	Баланың өмірге келу реті оның интеллектуалды дамуына, жетістіктеріне, өзін-өзі бағалауына әсер ететіндігі дәлелденген.

ISSN: 2616-6895. eISSN: 2663-2497

27	1998 Ресей	Т.К. Карацуба	Сиблингтің орны оның әлеуметтік, ғылыми, саяси жетістіктеріне әсер ететіндігін атап көрсеткен.
	2000 Ресей	И.В. Равич-Щербо	Баланың өмірге келу реті оның ақыл-ой қалыптасуына әсер ететіндігі дәлелдеген.
	2000 Ресей	М. Кузьмина	Сиблингтік қатынастардың ерекшелігі - ол жабық жүйеде басталады, онда баланың өз сиблингінің жынысы қандай болатынын және ата-анасынан қанша көңіл бөлетінін таңдау мүмкіндігі жоқ. Сиблингтік қатынастар ортақ ата-аналардың, тұрғылықты жерінің және қоршаған ортаның болуына негізделген.
	2010 Ресей	Н.В. Лукьянченко	Сиблингтік позицияның отбасындағы тұлғааралық қатынастар жүйесіне әсерлері және сиблингтердің өздерінің қоршаған адамдарымен өзара әрекеттестіктері тұрғысынан алынған, осы сиблингтік позициялардың ерекшеліктерін сипаттайтын әлемдік психологияда жинақталған материалдарға талдау жасап берген.
	2011 Ресей	Н.А. Довгая	Отбасылық жағдай факторларының баланың эмоциялық дамуына қалай әсер ететіндігін анықтауға тырысқан.
	2012 Ресей	Е.Л. Григоренко	Баланың өмірге келу реті оның коммуникативті сауаттылығына әсер ететіндігін зерттеген.
	2013 Ресей	Т.В. Якимова	Дамудың әлеуметтік жағдайының бала дамуына қалай әсер ететіндігін анықтауға тырысқан.
	2013 Ресей	Н.П. Ковалева	Сиблингтік позицияның жыныстық бірдейлікпен байланысын зерттеген
			Ресейлік психологтардың ересек сиблингтік қатынастар мәселесін зерттеу жұмыстары өте аз деп есептейді. Зерттеулер көбінесе сиблингтерді тәрбиелеу мәселесіне және туылу реті бойынша сиблингтердің жеке ерекшеліктеріне көбірек тоқталған екен.
	2016 Ресей	Т.А. Гурко	Отбасылық жағдайдың баланың эмоциялық дамуына қалай әсер ететіндігін анықтаған.
	2019 Ресей	Н.М. Лаптева, Е.А. Валуева, Е.А. Шепелева	Сиблингтік қатынастардың жыныстық бірдейлікпен байланысын зерттеген.
	2021 Ресей	О.В. Баскаева	Бұрын зерттеулердің бағыты туылу ретіне, сиблингтердің жыныстары мен жастық айырмашылыққа бағытталған болса, енді зерттеушілерді сиблингтердің тұлғалық ерекшеліктері қызықтыра бастағандығын айтады

Қазақстан			
	2003 Қазақстан	А.Д. Давлетова	Қазақ отбасыларындағы балалардың, туылу ретіне байланысты отбасы мүшелерін қабылдауда және олардың өзіндік бағалауларында айырмашылықтар бар екенін анықтаған
	2022 Қазақстан	С.К. Унайбекова, М.П. Кабакова	Толыққанды (отбасындағы балалардың ата-аналары бір) және жартылай қанды (ата-аналарының бірі туған емес) отбасылардағы сиблингтік қатынастарды салыстырған
	2023 Қазақстан	Г.А. Қасен, З.Б. Мадалиева	Баланың туылу ретінің индивидтің дамуына әсер ететіндігін зерттеу жұмыстарына шолу жасау арқылы дәлелдеген

Ескерту: кесте жасалған шолудың нәтижесінде құрастырылды.

Сиблингтік қатынастарды зерттеулерге жүргізілген шолуға қорытынды.

Сиблингтік қатынастарды психологиялық зерттеулерге шолу жасау сиблингтердің арасындағы өзара әрекеттестікті және олардың дамуы мен психологиялық саулығына оның әсерін жақсы түсінуге мүмкіндік берді. Шетелдік, ресейлік және қазақстандық ғалымдар жүргізген зерттеулер сиблингтік қатынастардың жеке тұлғаның, оның әлеуметтік дағдыларының қалыптасуында және эмоциялық саулықта елеулі мәнге ие екендігін көрсетеді.

Психологиялық зерттеулер сиблинктер қатынастарының сапасы балалардың эмоциялық күйі мен өзін-өзі бағалауына, олардың басқа адамдармен қарым-қатынасына және әлеуметтік белсенділігіне әсер етуі мүмкін екенін көрсетіп отыр. Сондай-ақ, отбасылық құрылымдағы рөлді мұра ету және сиблингтік қатынастардың динамикасы жеке тұлғаның қалыптасуына және болашақтағы индивидтің психологиялық дамуына әсер етуі мүмкін екендігі анықталды. Сиблингтік қатынастар бойынша зерттеулер сонымен қатар отбасылық қатынастардың динамикасын және олардың әлеуметтік қызмет пен психологиялық саулыққа әсерін жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Сонымен, сиблингтік қатынастарды психологиялық зерттеулерге шолу жеке тұлға мен әлеуметтік белсенділікті дамыту үшін осы қатынастардың маңыздылығы туралы түсінігімізді тереңдетуге мүмкіндік береді. Осы саладағы ары қарайғы зерттеулер отбасыларды қолдаудың және сиблингтік қатынастардың сапасын жақсартудың тиімді әдістерін жасауға көмектесетіндігі анық.

Авторлардың үлесі

Қ.М. Муса– мақала мәліметтерін жинақтау, талдау жасау, тұжырымдау жұмыстарын атқарды және мәтінді жазды, мәтінді стилистикалық және орфографиялық қателерге тексерді.

М.П. Кабакова – автор мақаланың дизайнына салмақты үлес қосты және оның ма**змұнын сыни тұрғыда қайта қарастыру жұмыстарын жасады.**

ISSN: 2616-6895. eISSN: 2663-2497

С.Қ. Бердібаева – мақала мәліметтерін жинақтауға көмек берді, мақаланың соңғы нұсқасын жариялауға лайықты етіп жақсарту жұмыстарын атқарды.

З.М. Садвакасова – автор мақаладағы мәліметтердің барлық аспектілерінің сенімділігіне, дәлдігіне жауапты болды, сілтеме жасалған мақалалар мен монографияларға талқылау жасады.

Ә.Қ. Байздрахманова – мақала тақырыбының аясындағы зерттеу жұмыстарын, іздестіру жұмыстарын орындады, мақала бөлімдерінің біртұтастығына жауапты болды, талдау жұмысының дұрыстығын тексеріп отырды.

Әдебиеттер тізімі

1. Кабакова М.П. Жұбайлық қатынастардың тұрақтануының психологиялық аспектілері. Монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 218 б. (13,6 п.л.) ISBN 978-601-04-4437-9

2. Психологический словарь. [Электронды ресурс] – URL: Сиблинг, сиб — психологический словарь (b17.ru)

3. Богородская О. Психология сиблингов. 2020. [Электронды ресурс] – URL: Психология сиблингов (b17.ru)

4. Б. Қалиев Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы, 2014. [Электронды ресурс] – URL: БАУЫР - SOZDIKQOR.KZ

5. Г.А. Қасен, З.Б. Мадалиева К вопросу изучения влияния сиблинговых отношений на развитие личности 2023. [Электронды ресурс] – URL: https://yvision.kz/post/k-voprosu-izucheniya-vliyaniya-siblingovyh-otnosheniy-na-razvitie-lichnosti-987281

6. Детский психоанализ. Школа Анны Фрейд: учебник для вузов / Н.С.Бурлакова, В.И. Олешкевич. – 2-е изд., и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2024. – 270 с.

7. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / пер. с англ. А. Боковикова. - М.: Академический проект; Гаудеамус, 2015. – 240 с.

8. Олешкевич В.И. Психология, психотерапия и социальная педагогика А. Адлера: учебник для вузов / В. И. Олешкевич. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2024. — 337 с. — (Высшее образование). — ISBN 978-5-534-09719-1. — Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. — URL: https://urait.ru/bcode/538372.

9. Шевцова Е.А. Проблема сиблингов в психологических исследованиях // Электронный научно-практический журнал «Молодежная наука: тенденции развития». 2022. № 1 (22). С. 53-61. [Электронды ресурс] – URL: 2022-01-53.pdf (molnaukaelsu.ru)

10. A. Milevsky Sibling relationships in childhood and adolescence. New York: Columbia University Press; 2011.

11. R. Sanders Sibling relationships: Theory and issues for practice. London: Palgrave Macmillan; 2004.

12. M. Zemp, A.S. Friedrich, J. Schirl, S. Dantchev, M. Voracek, U.S. Tran A systematic review and meta-analysis of the associations between interparental and sibling relationships: Positive or negative? 2021 [Электронды ресурс] – URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0257874

13. Руфо М. Братья и сестры, болезнь любви / М. Руфо. - Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 288 с.

14. Кузьмина М. Сиблинги, или Каин и Авель в одной квартире / М. Кузьмина // Школьный психолог. - 2000. - № 17. - [Электронды ресурс] – URL: http://www.psy.1september.ru/?year=2000&num=17.

15. S.M. McHale, K.A. Updegraff, S.D. Whiteman Sibling Relationships and Influences in Childhood and Adolescence // Journal of marriage and the family. 2012. Vol. 74. no. 5. P. 913–930.

16. D.P. Irish Sibling Interaction: A Neglected Aspect in Family Life Research // Social Forces. 1964. Vol. 42. no. 3. P. 279.

17. K.J. Conger, L.F. Kramer Introduction to the special section: Perspectives on sibling relationships: Advancing child development research. Child Dev Perspect. 2010;4(2): 69–71.

18. J.J. Suitor, K. Pillemer Mothers' Favoritism in Later Life: The Role of Children's Birth order // Research on Aging, 2007. PP. 32-55.

19. D.R. Samek, M.A. Ruete Associations between Family Communication Patterns, Sibling Closeness, and Adoptive Status // Journal Marriage Fam. 2011 October 1; 73(5): 1015–1031.

20. F. Galton English Men of Science: Their Nature and Nurture. London: Macmillan & Co, 1874.

21. Карацуба Т.К. Особенности жизненного и профессионального становления единственных детей в семье. Дис. ... канд. психол. наук. М., 1998. - 221 с.

22. R.B. Zajonc, G.B. Markus Birth order and intellectual development // Psychological Review. 1975. Vol. 82. P. 74-88.

23. Григоренко Е.Л. Влияние семьи на грамотность ребенка // Психология обучения. - 2012. - №1. - С.87-101.

24. Думитрашку Т.А. Структура семьи и когнитивное развитие детей // Вопросы психологии. - 1996. - № 2. - С. 104-112.

25. Психогенетика: учебник / И.В. Равич-Щербо, Т.М. Марютина, Е.Л.Григоренко. Под ред. И.В. Равич-Щербо - М.: Аспект Пресс, 2000. - 447 с.

26. A. Anastasi Intelligence and family size // Psychological Bulletin. 1956. Vol. 53. P. 187-209.

27. S. Coopersmith The Antecedents of Self-esteem. A Series of books in behavioral science. Consulting Psychologists Press, 1981. - 283 p.

28. H. Weiker Birth order and illness behavior //J. Individ. Psychol. 1973. № 29

29. S. Schachter Birth order, eminence and higher education // American Sociological Review. 1963. Vol. 28, N 5. P. 757-768.

30. O.G. Brim Education for child rearing - New York, Russell Sage Foundation, 1959. – 372 p.

31. H. Koch Some emotional attitudes of the young child in relation to characteristics of his sibling // Child Develop. 1956. Vol. 27, N 4. P. 393-426.

32. Довгая Н.А. О влиянии факторов семейной ситуации на эмоциональное развитие в дошкольном возрасте // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 12: Психология. Социология. Педагогика, 2011. - № 4. - С.178-184.

33. Якимова Т.В. Сравнительный анализ житейских и научных представлений об особенностях сиблинговых отношений в семье // Консультативная психология и психотерапия. 2013. №4. - С. 96.

34. Гурко Т.А. Теоретические подходы к изучению семьи: монография. – М.: Институт социологии РАН, 2016. - С.93.

35. Лукьянченко Н.В. Социально-психологические особенности сиблинговых отношений как значимый фактор становления и жизненного пути зрелой личности // Психологическая наука и образование. 2010. Том 15. № 1. С. 31-40.

36. Ковалева Н.П. Связь сиблинговой позиции с половой идентичностью детей младшего школьного возраста // Экология человека 2013. № 04. С. 25-32.

37. Лаптева Н.М., Валуева Е.А., Шепелева Е.А. Проблема влияния порядка рождения детей в семье на их интеллектуальные способности и личностные особенности // Современная зарубежная психология. 2019. Том 8. № 2. С. 83-94. doi: 10.17759/jmfp.2019080208

38. C.C. Piotrowski Exploring Linkages Between Mother–Child and Sibling Relationship Quality and Prosocial Behavior Between School-Aged and Adolescent Siblings. 2023 [Электронды ресурс] – URL: https://doi.org/10.1177/0192513X231162965

39. A.C. Jensen, S.E. Killoren, N. Campione-Barr, J. Padilla, Bin-Bin Chen Sibling Relationships in Adolescence and Young Adulthood in Multiple Contexts: A Critical Review 2022. [Электронды ресурс] – URL: https://doi.org/10.1177/02654075221104188

40. Z. Stoneman Supporting positive sibling relationships during childhood 2001 [Электронды ресурс] – URL: https://doi.org/10.1002/mrdd.1019

41. T. Araten-Bergman, C. Bigby Violence Prevention Strategies for People with Intellectual Disabilities: A Scoping Review 2020. Violence Prevention Strategies for People with Intellectual Disabilities: A Scoping Review | Semantic Scholar

42. D.R. Samek, M.A. Rueter Associations Between Family Communication Patterns, Sibling Closeness, and Adoptive Status 2011 https://www.researchgate.net/publication/51704353_Associations_Between_Family_Communication_Patterns_Sibling_Closeness_and_Adoptive_Status

43. G.H. Brody, S. Kim, V.M. Murry, A.C. Brown Longitudinal direct and indirect pathways linking older sibling competence to the development of younger sibling competence // Developmental Psychology. 2003. Vol. 39. Pp. 618-628.

44. Алмазова О.В. Привязанность к матери как фактор взаимоотношений взрослых сиблингов. Дисс. …канд.психол.наук. М., 2015. – 265 с.

45. Баскаева О.В. Основные направления сиблинговых исследований // Вестник РГГУ. Серия: Психология. Педагогика. Образование. 2021. № 2 Vestnik_ppo_2_(2021)_3.pdf (rsuh.ru)

46. Давлетова А.Д. Ориентировка личности в психологическом пространстве родительской семьи. Дисс. …канд.психол.наук. М., 2003. – 194 с.

47. Унайбекова С.К., Кабакова М.П. Психологические особенности сиблинговых отношений в полнородных и неполнородных семьях // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ХАБАРШЫСЫ, «Психология» сериясы №2(71) 2022 ж. [Электронды ресурс] – URL: https://doi.org/10.51889/2022-2.1728-7847.13

К.М. Муса[1], М.П. Кабакова[1], С.К. Бердибаева[1], З.М. Садвакасова[1], А.К. Байздрахманова[2]

[1]Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

[2]Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан

Обзор психологических исследований сиблинговых отношений

Аннотация. Отношения между сиблингами – самые длительные и важные отношения в жизни человека. Семья, в которой родился ребенок, является социальной ситуацией его развития, а это значит, что ребенок вместе со своими родителями развивается и взрослеет в процессе общения со своими сиблингами. Его влияние на развитие человека, формирование личности изучалось

очень многими учеными мира. Обзор исследований сиблинговых отношений в психологической науке на сегодняшний день начинается с комментария к понятию «сиблинг» и продолжается остановкой на понятиях сиблинговых отношений в психологических направлениях. Затем был проведен анализ исследований в этом направлении в зарубежной, российской и отечественной психологической науке. Сиблинговые отношения могут иметь разный характер в разные периоды жизни человека, факторы, влияющие на них, также могут быть разными. Сиблинги занимают определенную позицию в зависимости от порядка рождения в своей семье. Эта позиция влияет на развитие и формирование личности сиблинга и даже на достижения, которых он добивается в жизни. Конечно, в этом случае немаловажную роль играет и пол сиблингов. В статье рассматривается, как влияют на отношения между сиблингами специфика воспитания в семье, привязанность ребенка к матери и наличие матери у сиблингов. В то же время отношения между братьями и сестрами обсуждались в случаях, когда у одного из них было физическое или психическое заболевание.

Ключевые слова: сиблинги, отношения сиблингов, семейные отношения, социальная ситуация развития, позиция сиблинга, личностное развитие.

K.M. Musa[1], M.P. Kabakova[1], S.K. Berdibayeva[1], Z.M. Sadvakasova[1], A.K. Baizdrakhmanova[2]

[1]*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

[2]*Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan*

A review of psychological research on sibling relationships

Abstract. The relationship between siblings is the longest and most important relationship in a person's life. The family unit, which is formed at the time of a child's birth, is a social entity that evolves and changes over time. The child, in conjunction with their parents, goes through a process of development and socialization with their siblings. Its influence on human development and personality formation has been studied by many scientists around the world. The review of research on sibling relationships in psychological science today begins with a comment on the concept of "sibling" and continues with a stop on the concepts of sibling relationships in psychological directions. Then the analysis of research in this direction in foreign, Russian and domestic psychological science was carried out. Sibling relationships may have a different character in different periods of a person's life, and the factors influencing them may also be different. Siblings take a certain position depending on the order of birth in their family. This position influences the development and formation of the sibling's personality and even the achievements he achieves in life. It is also evident that the gender of siblings also plays an important role. The article examines how the relationship between siblings is influenced by the specifics of family education, the child's attachment to the mother and the presence of a mother in siblings' lives. At the same time, the relationship between siblings was discussed in cases where one of them had a physical or mental illness.

Keywords: siblings, sibling relationships, family relationships, social development situation, sibling position, personal development.

References

1. M.P. Kabakova Zhubailyk katynastardyn turaktanuynyn psihologijalyk aspektileri. Monografija. – Almaty: Kazak universiteti, 2019. – 218 b. (13,6 p.l.) ISBN 978-601-04-4437-9. [in Kazakh]

2. Psihologicheskij slovar'. [Jelektrondy resurs] – URL: Sibling, sib — psihologicheskij slovar' (b17.ru). [in Russian]

3. O. Bogorodskaja Psihologija siblingov. 2020. [Jelektrondy resurs] – URL: Psihologija siblingov (b17.ru). [in Russian]

4. B. Kaliev Kazak tilinin tusindirme sozdigi. Almaty, 2014. [Jelektrondy resurs] – URL: BAUYR - SOZDIKQOR.KZ [in Kazakh]

5. G.A. Kasen, Z.B. Madalieva K voprosu izuchenija vlijanija siblingovyh otnoshenij na razvitie lichnosti 2023. [Jelektrondy resurs] – URL: https://yvision.kz/post/k-voprosu-izucheniya-vliyaniya-siblingovyh-otnosheniy-na-razvitie-lichnosti-987281[in Russian]

6. Detskij psihoanaliz. Shkola Anny Frejd: uchebnik dlja vuzov / N.S.Burlakova, V.I. Oleshkevich. – 2-e izd., i dop. – Moskva: Izdatel'stvo Jurajt, 2024. – 270 s. [in Russian]

7. A. Adler Praktika i teorija individual'noj psihologii / per. s angl. A. Bokovikova. - M.: Akademicheskij proekt; Gaudeamus, 2015. – 240 s. [in Russian]

8. V.I. Oleshkevich Psihologija, psihoterapija i social'naja pedagogika A. Adlera: uchebnik dlja vuzov / V. I. Oleshkevich. — 2-e izd., ispr. i dop. — Moskva: Izdatel'stvo Jurajt, 2024. — 337 s. — (Vysshee obrazovanie). — ISBN 978-5-534-09719-1. — Tekst: jelektronnyj // Obrazovatel'naja platforma Jurajt [sajt]. — URL: https://urait.ru/bcode/538372. [in Russian]

9. E.A. Shevcova Problema siblingov v psihologicheskih issledovanijah // Jelektronnyj nauchno-prakticheskij zhurnal «Molodezhnaja nauka: tendencii razvitija». 2022. № 1 (22). S. 53-61. [Jelektrondy resurs] – URL: 2022-01-53.pdf (molnaukaelsu.ru) [in Russian]

10. A. Milevsky Sibling relationships in childhood and adolescence. New York: Columbia University Press; 2011.

11. R. Sanders Sibling relationships: Theory and issues for practice. London: Palgrave Macmillan; 2004.

12. M. Zemp, A.S. Friedrich, J. Schirl, S. Dantchev, M. Voracek, U.S. Tran A systematic review and meta-analysis of the associations between interparental and sibling relationships: Positive or negative? 2021 [Jelektrondy resurs] – URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0257874

13. M. Rufo Brat'ja i sestry, bolezn' ljubvi / M. Rufo. - Ekaterinburg: U-Faktorija, 2006. – 288 c. [in Russian]

14. M. Kuz'mina Siblingi, ili Kain i Avel' v odnoj kvartire / M. Kuz'mina // Shkol'nyj psiholog. - 2000. - № 17. - [Jelektrondy resurs] – URL: http://www.psy.1september.ru/?year=2000&num=17. [in Russian]

15. S.M. McHale, K.A. Updegraff, S.D. Whiteman Sibling Relationships and Influences in Childhood and Adolescence // Journal of marriage and the family. 2012. Vol. 74. no. 5. P. 913–930.

16. D.P. Irish Sibling Interaction: A Neglected Aspect in Family Life Research // Social Forces. 1964. Vol. 42. no. 3. P. 279.

17. K.J. Conger, L.F. Kramer Introduction to the special section: Perspectives on sibling relationships: Advancing child development research. Child Dev Perspect. 2010; 4(2): 69–71.

18. J.J. Suitor, K. Pillemer Mothers' Favoritism in Later Life: The Role of Children's Birth order // Research on Aging, 2007. PP. 32-55.

19. D.R. Samek, M.A. Ruete Associations between Family Communication Patterns, Sibling Closeness, and Adoptive Status // Journal Marriage Fam. 2011 October 1; 73(5): 1015–1031.

20. F. Galton English Men of Science: Their Nature and Nurture. London: Macmillan & Co, 1874.

21. T.K. Karacuba Osobennosti zhiznennogo i professional'nogo stanovlenija edinstvennyh detej v sem'e. Dis. ... kand. psihol. nauk. M., 1998. - 221 s. [in Russian]

22. R.B. Zajonc, G.B. Markus Birth order and intellectual development // Psychological Review. 1975. Vol. 82. P. 74-88.

23. E.L. Grigorenko Vlijanie sem'i na gramotnost' rebenka // Psihologija obuchenija. - 2012. - №1. - S.87-101. [in Russian]

24. T.A. Dumitrashku Struktura sem'i i kognitivnoe razvitie detej // Voprosy psihologii. - 1996. - № 2. - S. 104-112. [in Russian]

25. Psihogenetika, Uchebnik / I.V. Ravich-Shherbo, T.M. Marjutina, E.L.Grigorenko. Pod red. I.V. Ravich-Shherbo - M.; Aspekt Press, 2000. - 447 s. [in Russian]

26. A. Anastasi Intelligence and family size // Psychological Bulletin. 1956. Vol. 53. P. 187-209.

27. S. Coopersmith The Antecedents of Self-esteem. A Series of books in behavioral science. Consulting Psychologists Press, 1981. - 283 p.

28. H. Weiker Birth order and illness behavior //J. Individ. Psychol. 1973. № 29

29. S. Schachter Birth order, eminence and higher education // American Sociological Review. 1963. Vol. 28, N 5. P. 757-768.

30. O.G. Brim Education for child rearing - New York, Russell Sage Foundation, 1959. – 372 p.

31. H. Koch Some emotional attitudes of the young child in relation to characteristics of his sibling // Child Develop. 1956. Vol. 27, N 4. P. 393-426.

32. N.A. Dovgaja O vlijanii faktorov semejnoj situacii na jemocional'noe razvitie v doshkol'nom vozraste // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Serija 12: Psihologija. Sociologija. Pedagogika, 2011. - № 4. - S.178-184. [in Russian]

33. T.V. Jakimova Sravnitel'nyj analiz zhitejskih i nauchnyh predstavlenij ob osobennostjah siblingovyh otnoshenij v sem'e // Konsul'tativnaja psihologija i psihoterapija. 2013. №4. - S. 96. [in Russian]

34. T.A. Gurko Teoreticheskie podhody k izucheniju sem'i: [monografija]. – M.: Institut sociologii RAN, 2016. - S.93. [in Russian]

35. N.V. Luk'janchenko Social'no-psihologicheskie osobennosti siblingovyh otnoshenij kak znachimyj faktor stanovlenija i zhiznennogo puti zreloj lichnosti // Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. 2010. Tom 15. № 1. S. 31-40. [in Russian]

36. N.P. Kovaleva Svjaz' siblingovoj pozicii s polovoj identichnost'ju detej mladshego shkol'nogo vozrasta // Jekologija cheloveka 2013. № 04. S. 25-32. [in Russian]

37. N.M. Lapteva, E.A. Valueva, E.A. Shepeleva Problema vlijanija porjadka rozhdenija detej v sem'e na ih intellektual'nye sposobnosti i lichnostnye osobennosti // Sovremennaja zarubezhnaja psihologija. 2019. Tom 8. № 2. S. 83-94.

doi: 10.17759/jmfp.2019080208 [in Russian]

38. C.C. Piotrowski Exploring Linkages Between Mother–Child and Sibling Relationship Quality and Prosocial Behavior Between School-Aged and Adolescent Siblings. 2023 [Jelektrondy resurs] – URL: https://doi.org/10.1177/0192513X231162965

39. A.C. Jensen, S.E. Killoren, N. Campione-Barr, J. Padilla, Bin-Bin Chen Sibling Relationships in Adolescence and Young Adulthood in Multiple Contexts: A Critical Review 2022. [Jelektrondy resurs] – URL: https://doi.org/10.1177/02654075221104188

40. Z. Stoneman Supporting positive sibling relationships during childhood 2001 [Jelektrondy resurs] – URL: https://doi.org/10.1002/mrdd.1019

41. T. Araten-Bergman, C. Bigby Violence Prevention Strategies for People with Intellectual Disabilities: A Scoping Review 2020. Violence Prevention Strategies for People with Intellectual Disabilities: A Scoping Review | Semantic Scholar

42. D.R. Samek, M.A. Rueter Associations Between Family Communication Patterns, Sibling Closeness, and Adoptive Status 2011 https://www.researchgate.net/publication/51704353_Associations_Between_Family_Communication_Patterns_Sibling_Closeness_and_Adoptive_Status

43. G.H. Brody, S. Kim, V.M. Murry, A.C. Brown Longitudinal direct and indirect pathways linking older sibling competence to the development of younger sibling competence // Developmental Psychology. 2003. Vol. 39. Pp. 618-628.

44. O.V. Almazova Privjazannost' k materi kak faktor vzaimootnoshenij vzroslyh siblingov. Diss. … kand.psihol.nauk. M., 2015. – 265 s. [in Russian]

45. O.V. Baskaeva Osnovnye napravlenija siblingovyh issledovanij. // Vestnik RGGU: Serija «Psihologija. Pedagogika. Obrazovanie». 2021. № 2 Vestnik_ppo_2_(2021)_3.pdf (rsuh.ru) [in Russian]

46. A.D. Davletova Orientirovka lichnosti v psihologicheskom prostranstve roditel'skoj sem'i. Diss. … kand.psihol.nauk. M., 2003. – 194 s. [in Russian]

47. S.K. Unajbekova, M.P. Kabakova Psihologicheskie osobennosti siblingovyh otnoshenij v polnorodnyh i nepolnorodnyh sem'jah // Abaj atyndaғy ҚazҰPU-nің HABARShYSY, «Psihologija» serijasy №2(71) 2022 zh. [Jelektrondy resurs] – URL: https://doi.org/10.51889/2022-2.1728-7847.13 [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Қ.М. Муса – хат-хабар үшін автор, психология магистрі, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, философия және саясаттану факультеті, жалпы және қолданбалы психология кафедрасының 8D03107-Психология мамандығы бойынша 1-курс докторанты, Әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

М.П. Кабакова – психология ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің профессоры, Әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

С.Қ. Бердібаева – психология ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің профессоры, Әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

З.М. Садвакасова – педагогика ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің доценті, Әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

Ә.Қ. Байздрахманова – әлеуметтік ғылымдар магистрі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы, Гоголь көшесі, 114 к1, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторах:

К.М. Муса **–** автор для корреспонденции, магистр психологии, докторант 1 курса, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, проспект аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.

М.П. Кабакова **–** кандидат психологических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.

С.К. Бердибаева **–** доктор психологических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.

З.М. Садвакасова **–** кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, проспект Аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.

А.К. Байздрахманова **–** магистр социальных наук, старший преподаватель, Казахский национальный женский педагогический университет, ул. Гоголя, 114 к1, Алматы, Казахстан.

Information about authors:

K.M. Musa **–** correspondence author, Master of Psychology, 1st year doctoral student of the Department of General and Applied Psychology, Faculty of Philosophy and Political Science, Al–Farabi Kazakh National University, specialty 8D03107-Psychology, 71 Al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.

M.P. Kabakova **–** Candidate of Psychological Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.

S.K. Berdibayeva **–** Doctor of Psychology, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.

Z.M. Sadvakasova **–** Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.

A.K. Baizdrakhmanova **–** Master of Social Sciences, Senior Lecturer, the Kazakh National Women's Pedagogical University, 114 k1 Gogol str., Almaty, Kazakhstan.